

Артем Нездименко,
*здобувач освіти факультету
психології (група Пс-22) Волинського
національного університету імені Лесі Українки*

Михайло Коць,
*кандидат психологічних наук, доцент
кафедри педагогічної та вікової психології Волинського
національного університету імені Лесі Українки*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САМООЦІНКИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Анотація. У статті розкрито ключові аспекти формування і зміни самооцінки серед підлітків. Систематизовано наукові дані та теоретичні концепції, що стосуються впливу різних факторів на самопізнання та ставлення до себе у цьому віковому періоді. Розкрито особливості самооцінки у контексті соціальних, емоційних та когнітивних аспектів розвитку підлітків. Зроблені висновки стануть корисними для розвитку та підтримки здорової самооцінки в цьому важливому періоді становлення особистості.

Ключові слова: самооцінка підлітка, особистісний розвиток, агресивна поведінка, соціальна адаптація, міжособистісні стосунки.

Актуальність дослідження. З огляду на стрімкі зміни в суспільстві, технологіях та соціальних відносинах, важливо визначити ефективні методи виховання, які сприятимуть розвитку здорової самооцінки, адаптації та соціальної активності підлітків. Враховуючи наявність різних стилів виховання та їх вплив на психологічний розвиток дитини, це дослідження набуває особливого значення для психологів, педагогів та батьків.

Метою статті є аналіз впливу батьківського стилю виховання на формування самооцінки підлітка.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Успішне формування особистості дитини вимагає гармонійної взаємодії між школою та сім'єю. Сучасне суспільство ставить високі вимоги до освітнього

рівня молодого покоління, які можливі лише за активної участі батьків у виховному процесі. Ключовим є усвідомлення сім'єю своєї виховної системи та методів, які використовуються у відносинах з дитиною [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7 та ін.].

Виховання підлітків вважається особливо важливим, оскільки цей вік є одним з найскладніших у розвитку дитини. Згідно з дослідженнями науковців. Сім'я в цьому контексті виступає не тільки як місце фізичного народження людини, але й як основа для її первинної соціалізації та духовного дозрівання [1; 3].

У підлітковому віці батьківське ставлення впливає на формування образу "Я" дитини, відображаючи їх сприйняття та розуміння підлітка. Батьківські установки, що включають усвідомлення мотивів поведінки та діяльності, формування цінностей та ідеалів, відіграють вирішальну роль у формуванні самооцінки підлітка [1].

Різноманітність методів виховання, таких як переконання, вимоги, заохочення та покарання, використовуються батьками по-різному, впливаючи на дітей з різним ефектом. Особливо негативні наслідки має авторитарний стиль, що призводить до зниження самостійності, почуття власної гідності та ініціативності дитини.

Дослідження показують, що становлення самооцінки підлітка тісно пов'язане із стилем батьківського виховання. Демократичний стиль, заснований на теплих почуттях та розумній турботі, вважається найбільш ефективним. Авторитетний стиль спілкування, що включає обмін думками та підтримку індивідуальності та самостійності підлітка, сприяє полегшеному переходу від дитинства до дорослості [1; 3].

Розвиток особистості підлітка значно залежить від якості батьківсько-дитячих стосунків. Гармонійні стосунки позитивно впливають на розвиток підлітка, а ставлення батьків до дитини часто відображається в ставленні підлітка до самого себе. Таким чином, встановлення партнерських стосунків між батьками та дітьми, які забезпечують почуття дорослості та свободи, водночас

формуючи відповідальність та адекватну самооцінку, є ключовим для успішного виховання.

Сучасні соціально-економічні негаразди та нестійка обстановка в суспільстві сприяють зростанню агресивних відхилень у поведінці підлітків. У період підліткового віку встановлюється особистість, та виникає потреба в самостійності та самоствердженні.

Серед причин агресивної поведінки у підлітків відзначаються соціально-економічне становище, моральні норми поведінки, сімейне оточення, система виховання, вікові та психологічні особливості, а також соматичне здоров'я і фізичні умови середовища [5; 6].

Агресивна поведінка в підлітковому віці залежить від групи однолітків та відносин з дорослими. Важливо враховувати, що агресивність може бути формою протесту проти нерозуміння дорослими. Агресивність формується як реакція на ситуацію, в якій підліток не знаходить іншого виходу для вирішення своїх проблем.

Важливо звернути увагу на виховання та соціалізацію підлітків, щоб запобігти розвитку агресивної поведінки. Підліткам потрібно розуміння, довіра та підтримка дорослих, щоб вони могли адекватно виражати свої емоції та потреби.

Підлітковий вік характеризується формуванням самосвідомості та самооцінки, розвитком соціальної активності, відповідальності та навичок соціальної взаємодії. Важливим є почуття дорослості та потреба у самоствердженні [3; 4]. Сучасні підлітки відзначаються самостійністю, самовпевненістю та оптимізмом, але часто проявляють бездуховність, меркантильність та знецінення моральних цінностей.

Інтимно-особистісне спілкування у підлітків набуває особливого значення, зокрема через збільшення часу, проведеного у віртуальному спілкуванні. Стосунки з дорослими стали більш демократичними, але зменшилась субординація та вплив дорослих.

Сучасні умови створюють ряд проблем, наприклад поширення адиктивних форм поведінки, деструктивних моделей поведінки,

сексуальної акселерації та раннього статевого життя. Це вимагає створення нових підходів у психологічній практиці, зокрема розробки ефективних засобів профілактики девіантної поведінки, розвитку моральної та духовної самосвідомості та особистісних цінностей підлітків. Особистісний підхід до формування особистості підлітка є ключовим у наш час [3; 6; 7].

Самооцінка це критичний аспект у розвитку особистості дитини, вона відображає її ставлення до себе та формує життєву позицію та амбіції. Вона виникає під впливом оцінок з боку оточуючих, особливо близьких дорослих та однолітків, а також через самоаналіз дитиною власної діяльності.

О. Єременко звертає увагу на вплив самооцінки на емоційний стан та соціальну адаптацію підлітків. Вона є тим що регулює поведінку і активність, що сформоване через міжособистісну взаємодію та соціальний контекст. Самооцінка у підлітковому віці характеризується ситуативністю та нестабільністю, але з віком стає більш стійкою і багатогранною [3].

Змістовна сторона самооцінки підлітків розширюється з віком, охоплюючи більшу кількість особистісних якостей. Молодші підлітки часто визнають у собі багато негативних якостей, прагнучи їх усунути. Цікаво, що самооцінка дівчат зазвичай нижча, ніж у хлопців, і це часто пов'язано з самооцінкою зовнішності.

Адекватна самооцінка у підлітків корелює з сильною орієнтацією на майбутню професію, високою учительською оцінкою моральної поведінки, тоді як завищена самооцінка асоціюється з низькою оцінкою однолітками.

Самооцінка значно впливає на життєві позиції підлітків, рівень прагнень та очікувань. Це особистісна оцінка своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей, яка формує стиль поведінки та життєдіяльність. Самооцінка важлива для взаємодій із оточуючими, критичності, вимогливості до себе, та ставлення до успіхів і невдач.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Досліджено, що вплив батьківського стилю виховання на

самооцінку підлітків є значним і багатогранним. Демократичний стиль виховання, що характеризується теплотою, підтримкою, і водночас розумними вимогами та обмеженнями, сприяє формуванню високої самооцінки, соціальної адаптованості та психологічного добробуту підлітків. Авторитарний стиль виховання, навпаки, асоціюється з низькою самооцінкою, залежністю думок та поведінки від оцінок інших, а також з підвищеною тривожністю і ризиком розвитку агресивних поведінкових реакцій.

Визначено, що самооцінка підлітка тісно пов'язана не лише із сімейним вихованням, але й з іншими факторами, такими як взаємодія з однолітками, успіхи в навчанні, і вплив медіа.

Обґрунтовано важливість урахування індивідуальних особливостей кожної дитини при виборі методів виховання, з метою підтримки їх самооцінки та загального розвитку.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у глибшому вивченні впливу культурних та соціоекономічних факторів на взаємодію між стилем батьківського виховання та самооцінкою підлітків. Розуміння цих взаємозв'язків допоможе адаптувати виховні практики до потреб різних суспільних груп.

Список використаних джерел

1. Андрійчук І. (2014). Вплив батьківського стилю виховання на становлення самооцінки підлітка; *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей*: збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 29–30 квіт. 2014 р. ТНПУ), (С. 270-271). Тернопіль : Стереарт. http://catalog.library.tnpu.edu.ua:8080/library/DocDescription?doc_id=581399
2. Васильєва А. В. (2018). Особливості міжособистісних відносин підлітків з однолітками як умова їх особистісного розвитку. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*: збірник

- наукових праць. Вип. VIII. С. 192-198.
<https://doi.org/10.31812/psychology.v0i0.7238>
3. Єременко О. (2016). Дослідження самооцінки дітей підліткового віку. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти: збірник наукових праць*. Вип. VI. С. 40-44.
<https://journal.kdpu.edu.ua/psychology/article/download/7310/6777/11067>
4. Зозуляк-Случик Р., Лесюк О. (2015). Психологічні особливості формування самооцінки підлітків. *Обрії*. №1. С. 23-26.
http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=obrii_2015_1_10
5. Кордунова Н. О. (2018). Особливості прояву агресивної поведінки в підлітковому віці. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Вип. 2. С. 130-140. <https://core.ac.uk/download/pdf/153580558.pdf>
6. Лазаренко О. В. (2015). Психологічні особливості становлення економічної ідентичності в учнів раннього юнацького віку. *Психологічні перспективи*. Вип. 26. С. 93-101.
https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/apirantam/Avtoreferat/k.26.133.04/avtoreferat_lazarenko.pdf
7. Шальнєва Ш. (2017). Особливості самооцінки підлітків в умовах проживання в зоні АТО. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 1(6)/2(7). С. 150-153.
<https://bpsy.knu.ua/index.php/psychology/article/download/181/180/>